

Skogsbruk på 1800-talet

Om man skall beskriva skogsbrukets utveckling i Sverige så måste man kanske börja med att titta på 1700-talets England. Den industriella expansionen under detta århundrade drog med sig ett stort behov av trä och de Brittiska öarna var väl inte direkt skogrika. Järnframställningen var mycket intensiv och speciellt Irlands skogar blev mycket hårt åtgångna under 1600-talet. Där fanns mycket stora malmtillgångar som engelsmännen hade exploaterat hårt under lång tid. När man nu sökte nya skogrika områden så låg ju Sverige med sina relativt orörda skogar nära till hands.

Ja, orörda är kanske en viss överdrift. Svedjebruk för att få bete och möjlighet att så någon gröda för sin bärning tog stora arealer i anspråk. Skogsvård var också ett okänt begrepp. Skogen sågs på många håll som ett ogräs. Om någon skulle få för sig att försöka släcka en skogsbrand skulle väl vederbörande närmast i sin omgivnings ögon framstå som smått rubbad. O.S. von Unge skriver i sin "Vandring genom Dalarne" år 1826 "Skogseldarne ger man här icke akt på, många gånger antända af vandringsmän....få de brinna tills Jupiter Pluvius behagar släcka dem" .

Svedjebruket och bränningen var nog inte enbart av ondo. Genom bränning och efterföljande betesgång blev marken väl gödslad för den efterföljande ugnskogen. Den gödsel som så väl hade behövts för de magra åkrarna i hembyn blev ju liggande i skogen. Den totala hänsynslösheten vid utnyttjande av skogen var också något som Linne vid sin Dalaresa såg med förfäran.

Mot mitten av 1800-talet etablerade sig flera engelska handelshus i Göteborg, namn som fortfarande äro välkända i staden. Man började köpa virke och avverkningsrätter efter Göta älv. Älven var användbar för timmertransporter under en stor del av sitt lopp från Vänern.

Utrustningen för rationell skogsdrift var vid denna tid mycket primitiv. Man körde med klena och opraktiska långslädar som väl var användbara för lättare transporter i skogen, men som knappast gick att använda för de dimensioner av timmer som det nu blev fråga om. Även s.k. hankkörning har förekommit i äldre tider. Man högg ett hål i vardera änden på stocken och band ihop flera stockar efter varandra, med vidjebindningar eller järnkättingar, som sedan släpades fram ur skogen.

Det var värmlänningar som revolutionerade skogskörningen och tog fram ändamålsenliga redskap. Deras kraftiga men ändå inte tunga och klumpiga timmerkälkar blev förebilden för det nytänkande som började komma fram på detta område. De blev kända som duktiga timmerkörare och följde med när skogarna började exploateras längre och längre norrut, som körare, huggare och sågverksarbetare. Många av dessa blev även kvar i de bygder som de arbetade i. Detta märks tydligt i släktforskningen. Det är överraskande många, även i våra trakter, som hittar sina rötter i Värmland. Jag råkade rent slumpmässigt att titta i en inflyttningslängd från Umeå och det första namnet jag såg var en sågverksarbetare från Karlstad som kom till Umeå år 1879 och blev gift och bosatt där. Emigrationen till Amerika hade nu även börjat tömma vissa trakter på arbetsföra ungdomar. Några svårigheter att få arbete även i Sverige för de som ville underkasta sig det hårda skogsarbetet fanns tydligen inte.

Timmerkörning på Solleröskogen

Foto: Karl Lärka

Under senare hälften av 1800-talet inleddes ett intensivt arbete för att utnyttja de svenska skogarna. Efterfrågan på främst sågade trävaror hade ökat inte bara i Sverige utan även utomlands på grund av industrialiseringen. Genom att älvarna kunde användas som flottleder var det möjligt att komma åt även avlägsna och väglösa områden. Vid de norrländska älvmyningarna växte sågverken upp i snabb takt, men även i inlandet stod sågarna tätt.

De första åren när timmerdrivningarna började var fyrkanthuggna bjälkar en stor artikel. Dessa skulle vara minst 15 alnar (9 meter) långa och mellan 13 och 18 tum i fyrkant. För att få ut en 13 tums fyrkantsbjälke måste stocken ha en toppdiameter på minst 18 tum (47 cm). Att med en huggyxa och en timmerbila forma dessa enorma stockar till fyrkantbjälkar måste ha varit ett jättearbete som vi senare tiders skogsarbetare inte kan göra oss en föreställning om. Detta sortiment blev heller inte långvarigt, bara några år på 1850-talet. År 1859 betalades huggning och täljning av bjälkar med 7 öre pr aln. En sådan bjälke skulle alltså i arbetslön ge drygt en krona. Om man nu sätter detta pris i relation till vad ett t.ex. ett kilo fläsk kostade vid samma tid (1,20) så är man nog frestad att tro att det gick åt betydligt mer kalorier för detta arbete än som fanns i fläskbiten. År 1858 flottades ca 4500 bjälkar på Österdalälven ovanför Mora. Huvudparten av dessa kom från Älvdalen. För körning till vattendrag, exempelvis Vanån, fick kören 50 öre pr bjälke. Tillverkning av bjälkar togs naturligtvis över av ångsågarna när dessa kom igång.

Trädfällning och timmerhuggning har under många århundraden varit vad namnet anger, just huggning. Yxa var det enda verktyg som användes både för fällning av träd och den vidare förädlingen till plank och andra nyttigheter. De gamla grova och upp till en meter höga kärnfurstubbar som ännu finns kvar i våra skogar är huggna med yxa. Det gick väl inte så bra att ligga på knä och hugga av trädet vid roten. Man måste ha en bra och bekväm arbetsställning för detta arbete och då fick stubben bli hög. När tjärbränning var en viktig del av försörjningen var dessa kådrika stubbar mycket eftersökta. Det var först under första halvan av 1800-talet som sågar började användas i skogen. Detta gäller handsågar, vattendrivna s.k. sågkvarnar, med ett grovt hemsmitt sågblad, ha funnits sedan 1600-talet vid bäckar och vattendrag.

Kungliga Lantbruksakademien fick år 1842 i uppdrag av Kungl.Mt att utreda "Huruvida yxa eller såg vore det lämpligaste redskapet för trädfällning och förvandlande till bränsle". Akademien kom så småningom fram till att stocksågen, alltså ett brett sågblad av 2 - 2 ½ alns längd och med ett handtag i varje ända och som drogs av två man vore ett lämpligt verktyg. Med statsmedel inköptes ett antal sågar av olika typer. Dessa delades ut gratis till hushållningssällskap och liknande för utprovning. De svensktillver-

Undertäknade hafva förenat sig om en
 stocksåg vid Sex Nigodelen samt med följande
 behåll at den som senare bort sågas skola få
 verka sin del i densamma jämt ~~af~~ ~~af~~ ~~af~~ ~~af~~ ~~af~~
 haka och denna såg får blott beagnas i norra
 Långbungs Lohuset försättes Sakeröd den 4de mars
 1874

Wittmar
 Fräng af Jönsson
 Hall, Andersson

Oluf Ahlström
 Rypps Per Ahlström
 Olof af Jönsson
 Rullers O. Jönsson
 Skogsmästare Jönsson
 Hall, Andersson

Lövberg byamän hade köpt en gemensam stocksåg och ansåg, kanske av bitter erfarenhet, att det skulle sättas på pränt hur och var den skulle användas.

kade sågarna var inte av någon högre kvalitet och utformningen och tandningen var heller inte den lämpligaste. En tendens att se allt nytt med en viss skepsis spelade nog också in. Yxan förblev fortfarande universalverktyget. Det var först när de mycket bättre amerikanska sågarna kom på 1870-talet som sågen blev allmän i skogen. Bolagen fordrade rätt snart att stockarna skulle vara sågade. Några årtionden senare kom timmersvansen som kunde hanteras av en man. Den blev tillsammans med stocksågen, den dominerande sågen tills motorsågen kom på 1950-talet. Dessa första motorsågar var dock mer pinoredskap än hjälpmedel, tunga och ohanterliga.

Korsnäs Sågverks AB fick sin ångsåg vid Runn färdig år 1859. Samma år blev även järnvägen Falun-Gefle öppnad för trafik. Detta öppnade en exportled för sågade trävaror från Dalarna via Gefle hamn. Korsnäs AB var

även en av de första som började köpa timmer på Solleröskogen. Andra som etablerade sig här var St. Kopparbergs Bergslags AB och Hofors Sågverks AB. Dessa tre gick senare samman och kallade sig "De förenade bolagen" och samarbetade på råvarusidan. Konkurrensen om skogen var därmed praktiskt taget obefintlig.

Som Johan Öhman såg på skogsarbetet 1914

Många Solleröbor blev säkert mycket lättvindigt av med sina skogar när uppköparna kom och var frikostiga med brännvin och fagra löften. Många var heller knappast läs- eller skrivkunniga. Att även säljaren skulle ha ett exemplar av överlåtelsekontraktet fanns inte en tanke på. Det var bara för köparna att diktera villkoren. Man får väl också ha förståelse för att människor, som aldrig haft några pengar och plötsligt bli erbjudna hela sedelbuntar för skogar som aldrig hade haft något reellt värde för dem, hade svårt att hantera dem på ett klokt sätt.

Erik Pettersson